

УДК: 373.3:37.015.31:378

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2024.02.161>

Володимир ЧАЙКА

м. Тернопіль, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3665-0403>

Оксана ПИСАРЧУК

м. Тернопіль, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0110-9174>

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. В статті проаналізовано ключові поняття дослідження: інноваційна діяльність, інноваційний процес, інноваційність, інноваційна освітня діяльність, інтелектуальна активність; з'ясовано сутнісний зміст поняття «інтелектуальна культура» як чинника інноваційної педагогічної діяльності вчителя початкової школи; визначено теоретико-методологічні основи її формування (системний, синергетичний, культурологічний, праксеологічний, гуманістичний, аксіологічний, суб'єктний, акмеологічний і компетентнісний); обґрунтовано положення про те, що тільки комплексне поєднання та реалізація концептуальних підходів створює передумови для розуміння й осягнення сутності феномена як важливого напрямку професійного вдосконалення вчителя початкової школи; на основі встановленого змісту поняття «інтелектуальна культура» визначаємо його як інтегроване особистісне утворення, що містить комплекс теоретико-методологічних та дидактико-технологічних знань, когнітивних, аналітико-прогностичних та інтелектуальних умінь і навичок, здатність до творчого здійснення педагогічної діяльності і взаємодії з навколишнім середовищем на засадах синергетичного підходу. охарактеризовано структуру інтелектуальної культури вчителя початкової школи у взаємодії мотиваційно-ціннісного, когнітивно-процесуального, емоційно-вольового та діагностико-рефлексивного компонентів; визначено причини, що перешкоджають організації інноваційної педагогічної діяльності: шаблонність мислення, брак часу, перевантаження, невпевненість у собі, розчарування невдачами, охарактеризовано конкретні критерії, які засвідчують

© В. Чайка, О. Писарчук 2024

ефективність нововведень діяльності вчителя початкової школи: актуальність, оригінальність, ефективність та результативність, оптимальність, можливість творчого впровадження в практику.

Ключові слова: інтелектуальна культура, структура інтелектуальної культури, інноваційна педагогічна діяльність, теоретико-методологічні формування інтелектуальної культури, основи вчитель початкової школи.

Volodymyr CHAIKA

Ternopil, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3665-0403>

Oksana PYSARCHYK

Ternopil, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0110-9174>

INTELLECTUAL CULTURE OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS AS A FACTOR OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL ACTIVITIES

Abstract. The article analyses the key concepts of research: innovative activity, innovative process, innovativeness, innovative educational activity, intellectual activity; the essential content of the concept of «intellectual culture» as a factor in the innovative pedagogical activity of a primary school teacher is clarified; the theoretical and methodological foundations of its formation are determined (systemic, synergistic, cultural, praxeological, humanistic, axiological, subject, acmeological and competence); the proposition that only a complex combination and implementation of conceptual approaches creates prerequisites for understanding and understanding the essence of the phenomenon as an important direction of professional improvement of primary school teachers is substantiated; on the basis of the established content of the concept of «intellectual culture», we define it as an integrated personal education that contains a complex of theoretical-methodological and didactic-technological knowledge, cognitive, analytical-prognostic and intellectual abilities and skills, the ability to creatively implement pedagogical activities and interact with the environment on the basis of a synergistic approach. the structure of the intellectual culture of the primary school teacher is characterized in the interaction of motivational-value, cognitive-processual, emotional-volitional and diagnostic-reflexive components. The reasons

that prevent the organization of innovative pedagogical activity are determined: stereotyped thinking, lack of time, overload, self-doubt, disappointment with failures. The specific criteria that prove the effectiveness of the innovations of the primary school teacher are characterized: relevance, originality, effectiveness and efficiency, optimality, the possibility of creative implementation in practice.

Keywords: intellectual culture, the structure of intellectual culture, innovative pedagogical activity, theoretical and methodological formations of intellectual culture, the basics of a primary school teacher.

Постановка проблеми. Інноваційне суспільство – це високоінтелектуальна спільнота, для якої характерне інтелектуальне пізнання, прагнення до постійного підвищення якості інтелектуальної діяльності та реалізації власних ідей. Інновація як один із елементів культури відображає феномен новизни у процесі модернізації освіти. Новизна лише тоді активно інтегрується з освітнім простором, коли зорієнтована на потреби суспільства та особистості, співвідноситься з науковими досягненнями у різних галузях знань та має відповідне забезпечення, що дає змогу фахівцям освітньої галузі реалізувати нові ідеї у професійній діяльності.

Пріоритетні завдання освіти, пов'язаної з інноваційними стратегіями, передбачають формування нової особистісної позиції, нового змісту організації освітнього процесу, нового типу аналітико-прогностичного, проектно-конструктивного мислення, нового діалогічного стилю інтелектуальної діяльності.

Інновації є метою і кінцевим результатом інтелектуальної діяльності, яка вимагає неодмінно високого рівня інтелектуальної культури.

Інтелектуальна культура є чинником формування інноваційного мислення та інноваційної діяльності педагога в контексті проектування моделей власної інноваційної поведінки, нововведень чи вдосконалення освітнього процесу, методик, методів, засобів, технологій навчання та виховання [Захарчин, Космина, 2018, С. 130; Чайка, Петрова, 2014, С. 6].

Характерними рисами діяльності педагога початкової школи, які відрізняють його діяльність від вчителя-предметника середньої або старшої школи, є викладання ним різнопрофільних дисциплін математичної, гуманітарної, природничої, художньо-естетичної освітніх галузей, а також референтність його діяльності від потреб молодших школярів, тісна взаємодія з батьками учнів.

Відомо, що педагогічна діяльність, в тому числі і вчителя початкової школи, – це постійне розв'язування безлічі освітніх завдань, пошук оптимальних рішень у подоланні навчально-виховних проблем. Ця діяльність реалізовує важливі функції: конструктивну (розробка календарного планування, структури змісту навчального матеріалу), організаторську (залучення учнів до різних видів навчальної роботи), комунікативну (встановлення ефективних стосунків з учнями, батьками, педагогічним колективом), гностичну (забезпечення

наукового підходу до моделювання й аналізу педагогічних явищ). Таким чином, структура педагогічної діяльності досить складна, її можна схарактеризувати як низку взаємопов'язаних функцій, серед яких системоутвірною є функція інтелектуального забезпечення.

Аналіз досліджень. На важливості формування інтелектуальної культури та її складових наголошують філософи, психологи, педагоги: Е. Фромм, Г.Бал, І. Ісаєв, В. Зінченко, І. Ладенко та ін. Окремі аспекти формування інтелектуальної культури школярів досліджували О. Лаврентьєва, І. Лов'янова, О. Березан (формування інтелектуальних умінь), І. Захарова (формування інтелектуальної культури старшокласників), О. Марченко (формування культури мислення школярів), Р. Пильнік (формування розумової культури старшокласників). У вищій школі цей феномен досліджували Ю. Занік (формування інтелектуальної культури юриста), О. Митник (формування інтелектуальної культури вчителя початкових класів).

Ознайомлення з висновками теоретичних напрацювань учених, практичним досвідом підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів до майбутньої професійної діяльності, вивчення досвіду роботи вчителів початкової освіти дало змогу в контексті дослідження виявити основну суперечність, яка об'єктивно має місце в педагогічній діяльності вчителя, зокрема між: необхідністю постійно розв'язувати нестандартні завдання, приймати оперативні рішення в умовах швидкого оновлення змісту початкової освіти, складних педагогічних ситуацій та інтелектуальною і психологічною невідповідністю учителів до інноваційної діяльності.

Мета статті – на основі аналізу теорії і практики діяльності вчителя початкової школи з'ясувати сутнісний зміст поняття «інтелектуальна культура» як чинника інноваційної педагогічної діяльності, визначити її структуру та теоретико-методологічні основи формування в освітньому процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Методологічні основи дослідження визначалися відповідно до міждисциплінарного змісту поняття «інтелектуальна культура», що має безпосередні та опосередковані зв'язки із загальною, віковою, педагогічною психологією, загальною та професійною педагогікою, історією педагогіки, з педагогікою школи та теорією професійно-педагогічної підготовки. Результати наукових досліджень з різних галузей наук забезпечили можливість вивчати феномен інтелектуальної культури в системі наукових знань, з урахуванням їх сучасного рівня розвитку, теоретично інтерпретувати результати емпіричної та експериментальної роботи.

До загальнонаукових методологічних підходів, які використано в дослідженні, належать системний, синергетичний, культурологічний. До діяльнісних та особистісно-зорієнтованих підходів – праксеологічний, гуманістичний, аксіологічний, суб'єктний, акмеологічний і компетентнісний.

Аналіз теоретичних позицій та підходів (системний, синергетичний, діяльнісний, праксеологічний, гуманістичний, культурологічний, аксіологічний, суб'єктний, акмеологічний і компетентнісний) дав змогу визначити їх значні дослідницькі можливості у вивченні феномена інтелектуальної культури. Обґрунтовано, що тільки комплексне поєднання та реалізація концептуальних підходів створює передумови для розуміння і осягнення сутності феномена інтелектуальної культури, створення моделі педагогічної системи формування інтелектуальної культури як важливого напрямку професійного вдосконалення вчителя початкової школи.

З позицій синергетики вважаємо інтелектуальну культуру вчителя динамічною системою, що функціонує на основі рівноваги її суперечливих внутрішніх тенденцій, діалектичної діади «свобода – необхідність», внутрішньої здатності до самоформування, надбудови в собі нових якостей. У такому розумінні свобода вчителя – це можливість вибирати свою лінію поведінки в різних обставинах, відчувати професійно-моральну відповідальність за власні рішення і дії. І хоча педагог «не вільний» у виборі об'єктивних умов діяльності, він володіє певною свободою у виборі варіантів навчання, оскільки в кожний даний момент часто існує не одна, а декілька реальних можливостей діяльності, хоча і з різною долею ймовірності. Професійні рішення та дії визначаються не тільки знаннями педагогічних законів, уміннями і навичками, результатами мисленнєвої (аналітичної) діяльності, але й через розуміння власних психічних процесів, аналіз особливостей свого стилю роботи, власного «Я». Педагог, приймаючи рішення, повинен усвідомлювати, що він вибирає не тільки своє власне буття, але й «пропонує» (визначає) певний зміст життєдіяльності учня і тим самим не може уникнути почуття відповідальності за результати педагогічної роботи. Крім цього, деякі аспекти педагогічної реальності знаходяться за межами системи професійного мислення.

Оскільки інтелектуальній культурі як системі притаманні синергетичні властивості, то процес формування її компонентів є специфічною формою самодетермінації педагога, що забезпечує йому можливість вийти на новий рівень власного професійного та особистісного саморозвитку.

Таким чином, інтелектуальна культура вчителя повинна формуватися насамперед з ініціативи самого педагога, тобто стати самодетермінованим явищем.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали наукові праці, в яких досліджуються: проблеми педагогічних інновацій (К. Ангеловскі, І. Дичківська, Б. Мартіросян, Л. Подимова, М. Поташник, С. Поляков, В. Самохін, В. Слатьонін, В. Слободчиков, А. Хуторський, Д. Чернилевський, В. Чорноліс, Н. Юсуфбекова); питання розвитку інтелекту (В. Дружинін, М. Смульсон, М. Холодна, В. Шадріков), мислення (Л. Виготський, А. Брушлинський, П. Гальперін, Д. Завалішина, О. Зінченко, З. Калмикова, О. Леонт'єв, В. Паламарчук, С. Рубінштейн, О. Тихоміров); проблеми творчості у психології

та педагогіці (В. Загвязинський, Д. Богоявленська, В. Кан-Калик, А. Матюшкін, В. Моляко, П. Підкасітий, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, С. Сисоєва, В. Сластьонін, А. Хуторський); інтелектуалізація професійної освіти (Г. Балл, В. Беспалько, Е. Зеєр, І. Зязюн, І. Ісаєв, І. Ладенко, В. Сластьонін, В. Сушанко); інноваційні методи та прийоми розвитку інтелектуальних умінь та навичок (В. Бухвалов, В. Загвязинський, А. Матюшкін, В. Паламарчук, П. Підкасітий, В. Сластьонін, А. Хуторський).

Інтелектуальну культуру характеризуємо як особистісну форму активності вчителя, що охоплює його просування від «Я» наявного до «Я» майбутнього, виявлення його творчості. З'ясовуючи сутнісний зміст поняття «інтелектуальна культура» у психолого-педагогічній і науковій літературі, нами встановлено, що загального чіткого визначення немає. Найчастіше її ототожнюють з культурою мислення, розумовою культурою, культурою розумової праці. У довідниковій літературі зміст даних понять не конкретизований, оскільки одна дефініція визначається на основі іншої. Так, інтелектуальна культура – це культура розумової праці, що передбачає уміння визначати цілі пізнавальної діяльності, планувати її, виконувати пізнавальні операції різними способами, працювати з джерелами та оргтехнікою [Курільченко, 2015, С. 28-29].

У констатувальному зрізі взяли участь 145 учителів ЗЗСО Тернопільської та Хмельницької областей, м. Тернопіль і м. Волочиськ.

Для діагностики рівня сформованості інтелектуальної культури як чинника інноваційної педагогічної діяльності використано методи анкетування, бесіди, спостереження, аналіз продуктів діяльності (робочі плани, план-конспекти уроків, книги контролю керівників школи та ін.).

Констатувальний експеримент проводився в умовах реального освітнього процесу, під час здійснення професійної діяльності, участі в курсах підвищення кваліфікації.

На запитання анкети «Які причини стимулюють Вашу інтелектуальну активність у педагогічній діяльності?» вчителі називають усвідомлення корисності педагогічної діяльності (29,8 %), прагнення до самоосвіти та самореалізації (60,4 %), зацікавленість нововведеннями в методичних матеріалах (41,6 %), можливість займатися науковою роботою (18,3 %). Для багатьох учителів стимулюючими факторами є відповідальність перед батьками (40,3 %), визнання в колективі (25,7 %) та бажання успіху (57,2 %).

Цікавими є результати відповідей на запитання: «Наскільки часто під час педагогічної діяльності Ви приймаєте неусвідомлені інтуїтивні рішення?»: 2,9% – завжди; 35,3 % – часто; 55,9 % – інколи; 5,95 % – ніколи.

На запитання «В яких елементах Вашої професійної діяльності мають місце творчі дії?» 21,1 % педагогів вказують, що під час структурування навчального матеріалу; 56,8 % – у процесі пошуку інноваційних методів та прийомів; 36,8 % – під час стимулювання пізнавальної активності учнів; 37,9 % – під час створення та розв'язання проблемних ситуацій. Отже, в основному педагоги

реалізують свій творчий потенціал під час пошуку інноваційних методів та прийомів.

На запитання «Якими шляхами можна забезпечити розвиток мислення та інтелектуальної культури учнів в умовах навчання?» одержано такі дані: постановкою усвідомлених цілей (41,8 %); мотивацією навчальної діяльності (58,2 %); структуруванням змісту навчального матеріалу (37,9 %); інноваційними технологіями (85,3 %).

Аналізуючи відповіді на запитання «Якими методами навчання Ви забезпечуєте формування в учнів основних мисленневих операцій?», виявлено, що педагоги-практики в основному використовують методи, які належать до групи методів за джерелом знань (63,2 %); за рівнем пізнавальної діяльності учнів (24,2 %); за логікою засвоєння (12,6 %).

На запитання анкети «Як ви оцінюєте свій рівень сформованості інтелектуальної культури?» отримано такі дані: 18,7 % респондентів вважають, що у них високий рівень сформованості інтелектуальної культури; 70,2 % – середній; 11,1 % – низький. Це означає, що більшість учителів асоціюють інтелектуальну культуру з культурою мислення.

До причин, що перешкоджають інтелектуальній діяльності, майбутні педагоги найчастіше вказують на такі: шаблонність мислення, брак часу, перевантаження, невпевненість у собі, розчарування невдачами. Деякі вчителі зазначають, що перешкодами для їх інтелектуальної діяльності є стан здоров'я та непередбачувані життєві обставини. Водночас на запитання анкети «Чи прагнете Ви до розвитку своїх інтелектуальних здібностей, підвищення рівня культури?» 85,1 % учителів вказують на те, що постійно прагнуть до саморозвитку, 10,1 % – інколи, і лише 4,8 % респондентів влаштовує досягнутий інтелектуальний та культурний рівень.

Сутність досліджуваного явища (інтелектуальна культура) педагоги розуміють як: «рівень інтелектуального та культурного розвитку», «освіченість, обізнаність у різних сферах, здатність до всебічного розвитку учнів», «професіоналізм та майстерність у викладанні», «уміння нестандартно мислити та самовдосконалюватись», «уміння знаходити оптимальні рішення», «уміння застосовувати інноваційні технології». Отже, у педагогів немає цілісного розуміння змісту даного феномена, вони називають лише окремі ознаки та вміння, які, на їхню думку, характеризують сформованість інтелектуальної культури, а 18 % опитуваних взагалі не змогли відповісти на поставлене запитання.

Як свідчать результати емпіричних досліджень, вчителі часто не готові реалізовувати інноваційні педагогічні технології та керувати дослідницькою діяльністю учнів. У них недостатньо сформовані інтелектуальні вміння та навички, що забезпечують когнітивні процеси, а також інтелектуальні рефлексивні механізми, які сприяють самоорганізації та самовдосконаленню навчально-пізнавальної і професійної діяльності. І хоча у більшості вчителів

рівень знань є достатнім, однак рівень їх інтелектуальної культури є низький, мислення – шаблонним, що унеможлиблює формування інноваційного мислення та інноваційної діяльності.

Отже, особливого значення набуває проблема формування інтелектуальної культури майбутніх учителів як основи їх успішної професійної діяльності.

Оскільки інноваційний процес можливий завдяки організованості інноваційної діяльності, для аналізу інноваційних процесів ключовими є поняття «інноваційна діяльність», «інноваційний процес», «інноваційність», «інноваційна освітня діяльність».

Інноваційна діяльність – це метадіяльність, спрямована на перетворення всього комплексу особистісних характеристик суб'єкта, яка забезпечує не лише адаптацію до швидко змінної соціальної та професійної реальності, але й можливість впливу на неї [Коновальчук, 2014, С. 365].

Інноваційна діяльність – це системне поняття, що відображає комплекс заходів, які застосовуються для забезпечення інноваційного процесу на кожному рівні освіти. Основною функцією інноваційної діяльності є зміна компонентів освітнього процесу: цілей, змісту, форм, методів, технологій, засобів навчання, системи управління тощо.

Інноваційний процес – це сукупність процедур і засобів, за допомогою яких педагогічне відкриття або ідея перетворюються на соціальне, зокрема освітнє нововведення. Інноваційна діяльність характеризується системністю, інтегральністю, цілісністю. Отже, діяльність, що забезпечує перетворення ідей у нововведення, а також формує систему управління цим процесом, і є інноваційною діяльністю [Дубасенюк, 2014].

Інтеграція інноваційної діяльності і освітнього процесу є потужним інструментом для формування уявлень, умінь, навичок сучасного мислення, що базується на цілісному баченні картини світу, в якому всі сфери життєдіяльності стають взаємопов'язаними, взаємобумовленими, взаємоінтегрованими [Величко, 2017].

Інноваційна освітня діяльність – це діяльність, зорієнтована на створення нового освітнього простору на основі використання інноваційних освітніх технологій і формування інноваційного науково-освітнього середовища, метою якого є розвиток освітнього процесу (на відміну від традиційної діяльності, яка забезпечує трансляцію знань і стабільність освітнього процесу) [Дичківська, 2004, С. 248].

Зазвичай педагогічні інновації визначаються за допомогою конкретних критеріїв, які засвідчують ефективність нововведень:

- актуальність – зорієнтованість на розв'язання найважливіших проблем навчання, виховання та розвитку;
- оригінальність – використання методів, прийомів, засобів, які раніше не використовувалися;

- ефективність та результативність – досягнення високих результатів, їх стійкість та стабільних упродовж тривалого часу;
- оптимальність – досягнення високих результатів за найменших витрат часу, фізичних та розумових сил;
- можливість творчого впровадження – придатність апробованого досвіду для масового впровадження в освітніх закладах.

Наші спостереження свідчать, що основними психологічними бар'єрами, які перешкоджають освоєнню педагогами новизни, є такі: упереджене ставлення до новизни, страх перед нововведенням, страх через власну некомпетентність та професійну неспроможність, особистісна тривожність, низька самооцінка, нездатність до прийняття самостійних відповідальних рішень [Сиротенко, 2006, С. 49-51].

Отже, інноваційність є не стільки об'єктивною якістю освіти, скільки вимогою до неї як до ідеї та системи, реалізація якої забезпечує якісну відмінність від традиційних ідей та систем. Інноваційність – це спосіб та умова виходу на рівень нової освітньої парадигми. Саме інновація є механізмом перебудови всіх освітніх систем, підсистем, моделей.

Ураховуючи розуміння культури як особистісного новоутворення, що забезпечує якісне зростання фахівця завдяки цілеспрямованій творчій діяльності, інтелекту як інтегрованого психічного утворення, що є відкритим для розвитку та саморозвитку, а також ураховуючи положення методологічних підходів, вважаємо, що інтелектуальна культура вчителя охоплює комплекс знань, інтелектуальних умінь та навичок, що відображають інтелектуальну компетентність педагога та здатність до творчого здійснення педагогічної діяльності.

На основі встановленого змісту поняття «інтелектуальна культура вчителя» визначаємо поняття «інтелектуальна культура вчителя початкової школи» як інтегроване особистісне утворення, що містить комплекс теоретико-методологічних та дидактико-технологічних знань, когнітивних, аналітико-прогностичних та інтенціональних інтелектуальних умінь і навичок, які відображають інтелектуальну компетентність педагога, а також здатність до творчого здійснення педагогічної діяльності і взаємодії з навколишнім середовищем на засадах синергетичного підходу. Зміст поняття «інтелектуальна культура» відображає динамічну характеристику фахівця, єдність його особистісних і діяльнісних структур.

Отже, під час визначення структури інтелектуальної культури вчителя початкової школи ми орієнтуємось на специфіку цього фаху, враховуючи особливості практичної діяльності фахівців вказаної галузі, основні професійні вимоги до них.

Проаналізувавши зміст окремих професіограм [Кіліченко, 2017; Кузенко, Мацук, 2018; Стамбульська, 2016; Шулдик, 2000], узагальнивши якості, вміння та здібності, необхідні вчителю початкової школи, а також зіставивши

їх з кваліфікаційною характеристикою фахівців, визначено, що вчитель початкової школи повинен уміти здійснювати навчально-виховну, методичну, організаційно-управлінську, науково-пошукову діяльність у закладах загальної середньої освіти. Для успішної реалізації цієї діяльності йому необхідно:

- досконало засвоїти психолого-педагогічні та фахові знання;
- оволодіти ефективними прийомами та способами здійснення інтелектуальної діяльності для засвоєння науково-педагогічних знань та вирішення практичних задач (уміння проєктувати, моделювати, прогнозувати, висувати гіпотези, інтерпретувати результати досліджень);
- володіти високим рівнем професійної компетентності, професійно-педагогічної культури та природничо-науковим світоглядом;
- розвивати здібності до науково-дослідної роботи; творче мислення та інтуїцію.

Тому, аналізуючи погляди вчених щодо структури педагогічної діяльності, враховуючи специфіку діяльності учителів початкової школи (аналіз професіограм, кваліфікаційних характеристик) на основі системного розуміння змісту досліджуваного поняття, інтелектуальну культуру вчителя початкової школи можна представити у взаємодії таких компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивно-процесуального, емоційно-вольового та діагностико-рефлексивного.

Мотиваційно-ціннісний компонент забезпечує формування позитивної установки на педагогічну діяльність, спрямованість вчителя на розвиток інтелектуальних механізмів навчальної та професійної діяльності, вдосконалення особистісних якостей; когнітивно-процесуальний – розширення системи знань, формування інтелектуальних умінь та навичок, розвиток творчого потенціалу як єдність логіки та інтуїції; емоційно-вольовий – емоційне забарвлення інтелектуальних процесів педагога та вольову мобілізацію власних інтелектуальних можливостей; діагностико-рефлексивний – адекватну оцінку організації та результативності власної інтелектуальної діяльності, інших суб'єктів, ступеня розвитку особистісних інтелектуальних якостей, цілеспрямоване регулювання професійного саморозвитку, визначення перспектив самовдосконалення.

Ми вважаємо, що у професійній підготовці вчителя визначальними є інтелектуальні мотиви діяльності, які здатні стимулювати активність особистості (мисленнєву, розумову, інтелектуальну). Інтелектуальні мотиви належать до пізнавальних мотивів, які характеризуються тим, що основним джерелом інтелектуально-емоційного задоволення є сам процес пізнання. Для них притаманна швидкість орієнтації особистості в навчальній діяльності, домінування складних завдань нестандартного чи творчого характеру; оперативна актуалізація набутих знань, умінь та навичок; постійне прагнення до підвищення якості виконуваної роботи [Дичківська, 2003]. Отже,

основним призначенням інтелектуальних мотивів є стимулювання активності особистості.

Загальновідомо, що будь-яка інтелектуальна дія передбачає активність особистості та наявність саморегуляції під час її виконання. У педагогічному розумінні активність – риса особистості, котра виявляється у готовності, прагненні до самостійної діяльності, якості її здійснення, виборі оптимальних шляхів для досягнення поставленої мети, виявляючи тим самим своє ставлення до конкретної діяльності та її результатів [Лозова, 2000, С. 15]. Ми акцентуємо увагу на такій категорії, як інтелектуальна активність особистості, що пов'язана з якостями її інтелекту і залежить від його глибини (ступінь проникнення в сутність явищ), широти (залучення знань інших галузей), гнучкості (здатність відмовитись від усталених зв'язків, створення нових), критичності, доказовості (особиста оцінка подій, фактів, глибоке обґрунтування власної позиції, об'єктивність), самостійності, логічності [Лозова, 2000, С. 29].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, інтелектуальна культура є чинником формування інноваційного мислення та інноваційної діяльності педагога в контексті проєктування моделей власної інноваційної поведінки, нововведень чи вдосконалення освітнього процесу, методик, методів, засобів, технологій навчання та виховання. Теоретико-методологічними основами її розвитку є системний, синергетичний, культурологічний, праксеологічний, гуманістичний, аксіологічний, суб'єктний, акмеологічний і компетентнісний підходи. Поняття «інтелектуальна культура вчителя початкової школи» слід розуміти як інтегроване особистісне утворення, що містить комплекс теоретико-методологічних та дидактико-технологічних знань, когнітивних, аналітико-прогностичних та інтенціональних інтелектуальних умінь і навичок, які відображають інтелектуальну компетентність педагога, а також здатність до творчого здійснення педагогічної діяльності і взаємодії з навколишнім середовищем на засадах синергетичного підходу. Структура інтелектуальної культури вчителя початкової школи містить комплекс компонентів: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-процесуальний, емоційно-вольовий та діагностико-рефлексивний. Причинами, що перешкоджають організації інноваційної педагогічної діяльності, є такі: шаблонність мислення, брак часу, перевантаження, невпевненість у собі, розчарування невдачами. Ефективність нововведень діяльності вчителя початкової школи засвідчують визначені критерії: актуальність, оригінальність, ефективність та результативність, оптимальність, можливість творчого впровадження в практику. Сформованість інтелектуальної культури дає змогу вчителю знаходити правильні педагогічні рішення в умовах динамічного освітнього процесу, стрімкого потоку науково-педагогічної інформації; реалізовувати інноваційні педагогічні технології; продукувати власні освітні ресурси; забезпечувати інтелектуальну насиченість та розвивальні можливості освітнього середовища; керувати

творчою пошуковою діяльністю учнів, допомагати у побудові їх індивідуальної освітньої траєкторії; впливати на формування світогляду школярів.

Наше дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні особливостей формування інтелектуальної культури фахівців у процесі післядипломної освіти та системи методичної роботи в школі.

Список літератури

1. Величко С. П. Формування компетентності сучасного вчителя до інноваційної діяльності. Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. 2017. Вип. 10 (1). С. 15-20.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
3. Дичківська І. М. Формування інтелектуальних мотивів професійної діяльності майбутніх педагогів у контексті інноваційного навчання. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. 2003. Вип. 3. С. 327-331.
4. Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12-28.
5. Захарчин Г.М., Космина Ю.М. Інтелектуальна культура в системі управління знаннями. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 27(1). С. 129-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_27%281%29__27.
6. Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху : інформаційно-методичний збірник / упоряд. Г.О. Сиротенко. Полтава: ПОІППО, 2006. 124 с.
7. Кіліченко О. І. Професіограма вчителя, здатного забезпечити наступність дошкільного і початкового навчання в умовах модернізації освіти. Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. 2017. Вип. 22 (1–2017). Ч.2. С. 182-187. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/pv/3014.pdf>.
8. Коновальчук І. І. Теорія і технологія реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах : монографія. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 464 с.
9. Кузенко О., Мацук Л. Професіограма сучасного вчителя початкових класів у руслі впровадження концепції Нової української школи. Освітній простір України. 2018. Вип. 13. С. 160-166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oru_2018_13_25.

10. Курільченко В. В. Формування інтелектуальної культури учнів підліткового віку в центрі довузівської освіти класичного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Харківський національний у-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2015. 215 с.
11. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. 2-е вид., доп. Харків : ОВС, 2000. 164 с.
12. Стамбульська Т. Комунікативна обізнаність у контексті професіограми майбутнього вчителя початкових класів. Освітній простір України. 2016. Вип. 8. С. 117-122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2016_8_22.
13. Чайка В., Петрова Н. Інтелектуальна культура вчителя як фактор інновацій у педагогічній діяльності : монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2014. 308 с.
14. Шулдик В. І. Курс методики викладання біології в модулях : підручник для студентів, магістрів та молодих вчителів біології. К. : Наук. світ, 2000. 289 с.

References

1. Velychko S. P. Formuvannia kompetentnosti suchasnoho vchytelia do innovatsiinoi diialnosti [Formation of the competence of a modern teacher for innovative activities]. Naukovi zapysky. Serii: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity. 2017. Vyp. 10 (1). Pp. 15-20 (in Ukrainian).
2. Dychkivska I. M. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: navch. posib [Innovative pedagogical technologies: teaching. manual]. Kyiv: Akademvydav, 2004. 352 p. (in Ukrainian).
3. Dychkivska I. M. Formuvannia intelektualnykh motyviv profesiinoi diialnosti maibutnykh pedahohiv u konteksti innovatsiinoho navchannia [Formation of intellectual motives for the professional activity of future teachers in the context of innovative education]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy: zb. nauk. pr. 2003. Vyp. 3. Pp. 327-331 (in Ukrainian).
4. Dubaseniuk O. A. Innovatsii v suchasni osviti [Innovations in modern education]. Innovatsii v osviti: intehtratsiia nauky i praktyky: zbirnyk naukovometodychnykh prats / za zah. red. O.A. Dubaseniuk. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2014. Pp. 12-28 (in Ukrainian).
5. Zakharchyn H.M., Kosmya Yu.M. Intelektualna kultura v systemi upravlinnia znanniamy [Intellectual culture in the knowledge management system]. Prychornomorski ekonomichni studii. 2018. Vyp. 27(1). Pp. 129-133 (in Ukrainian). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_27%281%29__27.

6. Innovatsiina diialnist pedahoha: vid teorii do uspikhu : informatsiino-metodychnyi zbirnyk [Innovative activity of a teacher: from theory to success: an informational and methodological collection] / uporiad. H.O. Syrotenko. Poltava: POIPPO, 2006. 124 p. (in Ukrainian).
7. Kilichenko O. I. Profesiograma vchytelia, zdatnoho zabezpechyty nastupnist doshkilnoho i pochatkovoho navchannia v umovakh modernizatsii osvity [Professional profile of a teacher capable of ensuring the continuity of preschool and primary education in the conditions of modernization of education]. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka : zb. nauk. pr. 2017. Vyp. 22 (1–2017). Ch.2. Pp. 182-187 (in Ukrainian). URL: <http://194.44.152.155/elib/local/pv/3014.pdf>.
8. Konovalchuk I. I. Teoriia i tekhnolohiia realizatsii innovatsii u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh : monohrafiia [Theory and technology of implementing innovations in general educational institutions: monograph]. Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka, 2014. 464 p. (in Ukrainian).
9. Kuzenko O., Matsuk L. Profesiograma suchasnoho vchytelia pochatkovykh klasiv u rusli vprovadzhennia kontseptsii Novoi ukrainskoi shkoly [Professional profile of a modern primary school teacher in line with the implementation of the concept of the New Ukrainian School]. Osvitnii prostir Ukrainy. 2018. Vyp. 13. Pp. 160-166 (in Ukrainian). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2018_13_25.
10. Kurilchenko V. V. Formuvannia intelektualnoi kultury uchniv pidlitkovoho viku v tsentri dovuzivskoi osvity klasychnoho universytetu [Formation of the intellectual culture of adolescent students in the center of pre-university education of a classical university] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 / Kharkivskiy natsionalnyi u-t im. V.N. Karazina. Kharkiv, 2015. 215 p. (in Ukrainian).
11. Lozova V. I. Tsilisnyi pidkhid do formuvannia piznavalnoi aktyvnosti shkoliariv [A comprehensive approach to the formation of cognitive activity of schoolchildren]. 2-e vyd., dop. Kharkiv : OVS, 2000. 164 p. (in Ukrainian).
12. Stambulska T. Komunikatyvna obiznanist u konteksti profesiogramy maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv [Communicative awareness in the context of the professional profile of the future primary school teacher]. Osvitnii prostir Ukrainy. 2016. Vyp. 8. Pp. 117-122 (In Ukrainian). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2016_8_22.
13. Chaika V., Petrova N. Intelektualna kultura vchytelia yak faktor innovatsii u pedahohichnii diialnosti : monohrafiia [Intellectual culture of the teacher as a factor of innovations in pedagogical activity: monograph]. Ternopil : TNPU, 2014. 308 p. (in Ukrainian).

14. Shuldyk V. I. Kurs metodyky vykladannia biolohii v moduliakh : pidruchnyk dlia studentiv, mahistriv ta molodykh vchyteliv biolohii [The course of methods of teaching biology in modules: a textbook for students, masters and young teachers of biology]. K. : Nauk. svit, 2000. 289 p. (in Ukrainian).